

„... lehetne itt valamit csinálni, ha nem úgy gondolná a város, hogy ez itt egy gyűjtőtelep”

Lakás-és életkörülmények változásai egy pécsi bányászkolónián, Györgytelepen és környékén

I. A kezdetektől 1945-ig

Pörös Béla

1. Bevezetés

Az ipari forradalom egyik következménye a nagy létszámú munkaerőt foglalkoztató termelőüzemek és ipari központok létrehozása volt. A nagyipar fejlődése, a termelés egy-egy területre történő koncentrációja a legtöbb helyen együtt járt az új ipari központokba, a városok gyorsan fejlődő iparnegyedeibe beáramló munkások és alkalmazottak koncentrált le/betelepítésével, a lakófunkciókat biztosító munkástelepek, kolóniák, vagy gyarmatok kialakításával is.¹ A XIX. században már a telepek különféle típusai jöttek létre. Voltak társaságok, vállalatok, amelyek az adott ipari üzem hierarchiáját követve különálló telepeket alakítottak ki a mérnököknek, tisztviselőknek és a munkásoknak, de építettek vegyes összetételű telepeket is, ahol ugyan beosztás szerint elkülönítve és a lakások nagyságát, minőségét is differenciálva, de egy területen biztosítottak lakásokat (infrastruktúrát is szolgáltatásokat) alkalmazottaiknak.

Nyugat-Európa városaiban a II. világháborút követő évtizedek városrehabilitációs programjai keretében a régi, eredeti funkciójukat már elvesztett munkástelepek többségét lebontották, vagy az ott levő, még használható lakásokat átalakították, korszerűsítették, gyakran az elhagyott ipari létesítményekkel együtt új funkcióval látták el őket. Kelet-és Közép Európa városaiban azonban még sok olyan régi, mára már leértékelődött, a felújításokból kimaradt munkásnegyed, régi kolónia található, amelyek továbbra is a lakhatás céljait szolgálják. Ilyen lerobbant kolóniák általában az ipari nagyüzemek megszűnése, leépülése miatt válsághelyzetbe került városi környékeken találhatóak nagyobb számban és egyik színterét adják a kirekesztett csoportok lakóhelyi elkülönülésének, elkülönítésének, az egykori szocialista országok városaiban megjelenő szegénység és szegények, a kelet-közép európai *urban underclass* térbeli megjelenésének.²

A Pécs-környéki bányaterületek megszerzése után az Osztrák-Magyar tulajdonú, bécsi székhelyű Első Dunagőzhajózási Társaság (DGT) az 1850-es évektől kezdte létrehozni bányáit a város észak-keleti határa mentén. A bányák létrehozásával, fejlesztésével

¹ A XIX. században Magyarországon munkáskolónián a mezőgazdasági munkára és ipari munkára felfogadott dolgozók elkülönített lakóhelyét értették. Később a *kolónia* mezőgazdasági háttere feledésbe merült, a gyárosok, bányavállalatok által munkáslakásokkal beépített területekre vonatkozóan kezdték használni. De ezeknek a lakóterületeknek a megjelölésére használták még a *gyarmat* kifejezést is, amely a korábban néptelen területek benépesítését („gyarmatosítását”) jelentette. A XX. században mind a kolónia, mind a gyarmat szavak kikoptak és inkább a *telep* kifejezés használata került előtérbe.

² Az *urban underclass* alapvetően térben végbemenő jelenség, a városi tér egy meghatározott pontjához kötődő szegénység és a társadalmi kirekesztés sajátos keveréke. Ld.: Niedermüller Péter: Várospolitikai és városkutató. Jelenkor, Pécs, 2005. szeptember.

párhuzamosan alakította ki a betelepülő munkások, alkalmazottak részére kolóniáit különböző minőségű lakásokkal, kereskedelmi, egészségügyi, szociális, közösségi és kulturális szolgáltatásokkal, infrastruktúrával. A telepek létrehozása az 1920-as évek közepéig folytatódott, ekkor a vállalat lakásállománya már 696 lakóépületben 2366 alkalmazotti és munkáslakást tett ki.³

A II. világháború után létrejövő szocialista nagyipar számára is fontos volt a pécsi feketeszén, ezért továbbra is jelentős politikai és gazdasági érdekek fűződtek a bányüzemek fenntartásához, fejlesztéséhez, a vidéki településekről egyre nagyobb számban ide áramló munkaerő letelepítéséhez. Az 1950-es években induló lakásépítési programok azonban már a többszintes lakóépületeket, a korábbiakhoz képest kényelmesebb, korszerűbb lakásokat magukban foglaló lakótelepeket részesítették előnyben, a városba betelepülő bányászok elhelyezésénél a régi telepek jelentősége fokozatosan csökkent. A DGT által létrehozott pécsi kolóniák egy része az elmúlt évtizedekben megszűnt, illetve a magánosítások, felújítások, fejlesztések révén integrálódott környezetébe. A kolóniák másik része azonban a városban az elmúlt 30-40 évben végbement gazdasági, társadalmi változások, lakás-és ingatlanpiaci folyamatok, egyes kormányzati és várospolitikai intézkedések következtében erősen leértékelődött, az egyre jobban elszegényedő, a lakás-és munkaerőpiacról tartósan, vagy végleg kiszorulóknak térbeli koncentrációjának színhelyévé vált.

Az egyik legrégebbi pécsi bányászkolónia, Györgytelep helyzetének alakulásában nem csak a bányavállalat, a különböző korszakokban ott élt bányászközösségek története, lakás-és életkörülményeinek alakulása tükröződik. A telep sorsa az 1960-as, 70-es évektől már szorosan összekapcsolódik a városon belüli társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység növekedésével, egyes lakóterületek leértékelődésével majd gettósodásával, a városban élő, illetve a városba betelepülő cigányok helyzetében bekövetkezett változásokkal.

2. Györgytelep és környékének elhelyezkedése, területi lehatárolása

Györgytelep és környéke Pécs észak-keleti peremén, a Komlói út mentén, az egykor önálló településként működő Pécsszabolcsi városrészben helyezkedik el. Egyike a XIX. sz. második felétől gyors fejlődésnek induló pécsi kőszénbányászat által kialakított lakó- és ipari területeknek. Magában foglalja a György-akna mellett létesített kolóniát, Györgytelepet (Rigli), a Hősök terét és a környező utcákat. (Gorkij u., Füst u., Pék-sor, Tűzoltó u., Kolónia u., Baltika u., Török I. u., Bánya utca.)

3. Györgytelep létrehozása és története 1945-ig

3.1. Györgytelep és a környék bányászkolóniáinak kialakulása a XIX.sz. közepétől

Györgytelepet is magában foglaló Pécsszabolcs városrész valamikor önálló község volt.⁴ Az itt élők mezőgazdasággal foglalkoztak, megélhetésükben sokáig a szőlő és gyümölcsstermesztés játszott fontos szerepet. Az első katonai felmérés idején, 1795-ben, az

³ Mendly Lajos: A pécsi szénbányászat szerepe a város XX. századi fejlődésében. In.: Iparosok és bányászok a Mecsekalkján. Pécs-Baranyai kereskedelmi és Iparkamara, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002.

⁴A község neve 1904 február 1-jén Szabolcsról Mecsekszabolcsra változott. Péccsel egyesült 1947 augusztus 1-jén Pécsszabolcs néven, de az egyesüléstől 1950 június 30-ig Pécs-Mecsekszabolcsnak, 1950 július 1-től Pécs-Szabolcsnak nevezték.Ld.: Vuics Tibor: Pécs peremterületei és a városiasodás MTA RKK, Pécs, 1990.

egyházi tulajdonban levő „Szabolcs” területén 585 lakót és 109 lakóépületet írtak össze, a falunak volt saját temploma, plébániaháza és egy gabonátárolója is.⁵

A több mint 200 éves múltra visszatekintő mecseki szénbányászat első közfogyasztói igényeket kielégítő bányája a Mecsekszabolcs melletti Vasas község határában nyílt meg 1782-ben.⁶ Ezt követően több, kisüzemi módon termelő „szénásó társaság” kezdte meg a kitermelést Pécs, Mecsekszabolcs és a szomszédos falvak, Vasas, Somogy, Komló és a távolabbi Váralja területein.

Az 1830-ban két angol vállalkozó és a hozzájuk csatlakozó osztrák és magyar részvényesek (bankárok, nagykereskedők, tőkés vállalkozók, ügyvédek, politikusok) által tulajdonolt Dunagőzhajózási Társaság az 1850-es évek elején jelent meg Pécs térségében. Az 1852-ben indult geológiai kutatások után 1853-ban a Pécshez tartozó Pécsbányatelepen, a Szenes-hegy

(Fekete hegy) aljában levő András bányatelek területén kezdte meg működését a vállalat első aknája, András-akna. A kisebb magánbányák nem sokáig bírták a versenyt a DGT-vel szemben, tönkrementek, vagy a társaság megvásárolta őket.

A pécsbányatelepi területek mellett a DGT 1868 – 1892 között Mecsekszabolcs és Somogy községek szabad szenterületeinek is egyedüli tulajdonosává, illetve az egyházi területek szénkitermelési jogának 100%-os birtokosává vált. 1852-től a vállalat mint bérlő, vagy tulajdonos 7 termelő akna és 2 műszaki célú akna felett rendelkezhetett a Mecsekszabolcshoz tartozó területeken. (A Ferenc József /Béke/ akna 1852-ben, a Sándor akna 1853-ban, György I. és a Mihály aknák 1856-ban, a György II. akna 1870-ben,

Zsigmond akna 1871-ben, és a maga idejében Európa egyik legkorszerűbb bányüzemének számító Szent István-akna 1925-ben kezdte meg működését.)

A bányák megszerzése során a DGT kisebb-nagyobb házcsoportok is kapott, ahol az illető bánya törzsmunkásai kaptak először lakhatási lehetőséget. Ezek a házcsoportok lettek alapjai a DGT későbbi nagyobb telepeinek, kolóniáinak. 1871-ben a DGT-nek már 10 kolóniája volt, összesen 640 bányászlakással. Ezekben a lakásokban csaknem ezer bányász lakott és a teleplakosok száma a családtagokkal együtt meghaladta a háromezretet.

Mecsekszabolcs területén 1868-ban kezdték meg a „Riegli” vagy későbbi nevén György – telep⁷ építését, ahol először készenléti lakásokat alakítottak ki. 1871-ben itt már 5 üzemi

⁵ T. Mérey Klára: Baranya megye települései az első katonai felmérés idején. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2004.

⁶ Huszár Zoltán: A szénbányászat szerepe Pécs város fejlődésében. In.: Mozaikok Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből. PBKIK és Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005. Ebben az évben adta ki rendeletét II. József, amelyben kötelezte a vármegyéket és városokat a kőszén és” egyéb éghető anyagok” bejelentésére

⁷ Az 1930-as évek névmagyarosítási hulláma idején a DGT idegen telepnevei is magyar nevet kaptak. 1937-ben a mecsekszabolcsi Rigli-telep helyett György-telep, Judenburg helyett Ferenc József-telep, Somogyon a Henrik-telep helyett Somogy-Bányatelep lett az új elnevezés. Vasason is megváltozott a három bányásztelep neve: a Licht-telepből Liget - telep,

épület állt 2 tisztviselői lakással, a 9 kolóniás lakóépület 61 lakásában pedig 268 ember élt. Egy évvel később a telep egy iskola épülettel, egy vendéglővel, egy tisztviselői lakással és egy újabb kolóniás lakóépülettel gyarapodott.⁸

1912-ben a vállalat egy átfogó korszerűsítési programot dolgozott ki a bányaterületeinek hasznosítására, fejlesztésére vonatkozóan. Ennek keretében 3 bányaterület fejlesztésére koncentrált erőforrásait: Pécsbányára, Mecsekszabolcsra és Vasasra. A DGT az 1900-as évek elejére 2 nagyobb és 15 kisebb telepen (kolónián) 463 lakóépületet épített 1594 lakással, 4 élelmiszer raktárral és ugyanennyi vendéglővel. Ezek mellett létrehozott 3 pékséget, felépített 1 templomot és 7 iskolát valamint 2 szükségkórház mellett egy 40 ágyas kórházat is. A telepek létrehozása az 1920-as évek közepéig folytatódott, ekkor a vállalat lakásállománya 696 lakóépületben 2366 alkalmazotti és munkáslakást tett ki.⁹

A DGT által létrehozott kolóniák - így Mecsekszabolcs területén kialakított kolóniák is - többségében földszintes, sátozottos többnyire 2, 4 és 6 lakást magukban foglaló

lakóépületekből álltak. Eredetileg a lakásokban nem volt WC és fürdőszoba viszont sertés és baromfiólak, némelykor pince tartozott hozzájuk. Györgytelepen és környékén is előnybe részesítettek a lakóházak elé, az utcafrontra helyezett – egységes tervek alapján épült – melléképületeket, egy négylakásos ház előtt rendszerint két kis épületben csoportosították a négy WC-t és a négy ólat. Ezt azért tartották előnyösnek, mert így a melléképületek szennyvize rövid úton kijuthatott az utcai burkolt árkokba, amelyeket néha vízszugárral

tisztítottak. Ahol a terep lehetővé tette, ott a fűskamrákat a támfalakba épített raktárhelyiségként alakították ki. A kolóniakon a lakóépületek gondozottak, az utak jó állapotúak voltak. A belső utakat, a telepeket egymással, a várossal és az üzemekkel összekötő makadám utakat rendszeresen felújították.

3.2. Mecsekszabolcs és bányászkolóniáinak népességszámában, etnikai és foglalkozás szerinti összetételében bekövetkezett változások a DGT korszakban

A DGT egyre növekvő munkaerő szükséglete és nagyarányú kolóniaépítkezései jelentős mértékben felduzzasztották Mecsekszabolcs népességét is. A betelepülő munkások jelentős részét az Osztrák-Magyar Monarchia és Európa különböző országaiból toborozták.

a Wiesner-telepből Vasas-Bányatelep, a Thomenn-telepből Flórián-telep lett. Aztán a társasági lakótelepek közül az Ullmann-telepből Erzsébet-telep, a Cassinán-telepből pedig Borbála-telep.

⁸ Dr. Erdősi Ferenc: A pécsi bányatelepek.

⁹ Mendly Lajos: A pécsi szénbányászat szerepe a város XX. századi fejlődésében. In.: Iparosok és bányászok a Mecsekalján. Pécs-Baranyai kereskedelmi és Iparkamara, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002.

Mecsekszabolcs népességének alakulása 1869 – 1910 között ¹⁰

Év	1869	1880	1890	1900	1910
Lakók száma	1206	2969	3530	3924	4081

A lakosság foglalkozás szerinti összetétele is alapvetően megváltozott. A XIX. sz. közepén még mezőgazdasági jellegű településen 1910-ben már csak 144 mezőgazdaságban dolgozót írtak össze (akik 249 főt tartottak el), viszont a bányászatban alkalmazottak létszáma 1000 főre nőtt (ők 1874 fő eltartásáról gondoskodtak). ¹¹ A betelepítések jelentős mértékben megváltoztatták a település etnikai összetételét, amely az 1910-es népszámlálás idején a következőket mutatta ¹²:

Népesség száma	Népesség megoszlása anyanyelv szerint					
	magyar	Német	tót	horváth	Szerb	egyéb
4081	3148	767	11	14	3	138
Magyarul beszélni tud: 3761						

Ebben az időszakban Mecsekszabolcs lakóinak közel 50%-a már Szabolcs-bányatelepen lakott, amelynek nemzetiség szerinti megoszlása a következőképpen alakult ¹³:

Külterület megnevezése	Népesség száma	Népesség megoszlása anyanyelv szerint					
		Magyar	német	tót	Horváth	Szerb	egyéb
Szabolcs-bányatelep	2005	1282	596	5	13	3	106

Az elkövetkezendő 20 évben, az 1930-as népszámlás időpontjáig, a lakosság száma tovább nőtt és meghaladta a négy és félezer főt.

Mecsekszabolcs népessége 1930-ban ¹⁴

népesség	kereső	eltartott	Bányászatban	
			kereső	eltartott
4671	1836	2835	894	1776

A faluhoz tartozó külterületek (telepek) népességének, az iparban (bányászatban) dolgozó keresők és eltartottak számának alakulása 1930-ban ¹⁵:

Hely	Népesség	Iparban	
		kereső	eltartott
Sikorskytelep	77	23	50
Szabolcsbányatelep Alsóbánya	388	122	235

¹⁰ Forrás: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. kötet. M.Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1912.

¹¹ u.o.

¹² u.o.

¹³ u.o.

¹⁴ Forrás: Az 1930. évi népszámlálás adatai. II. rész. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1934

¹⁵ u.o.

Szabolcsbányatelep Felsőbánya	1551	468	893
Ferenc József telep (Judenburg)	64		
Szent István telep és Szilágytelep	75		

3.3. A DGT jóléti intézkedései, az oktatás, kultúra és a közösségi élet feltételeinek kiépülése a telepeken

Mecsekszabolcs területén – csakúgy, mint a többi bányaterületen – az ott letelepedők részére a lakhatási lehetőségek és a szükséges infrastruktúra biztosításán kívül meg kellett szervezni a lakosság ellátását, a gyerekek oktatását, létre kellett hozni a közösségi és kulturális élet különböző színtereit is.

A telepeken üzletek, kocsmák, vendéglők nyíltak. Az 1854. évi osztrák-magyar bányatörvény felhatalmazta a társaságokat arra, hogy dolgozóikat élelmiszerekkel lássák el, vagyis élelemtárakat építsenek. Ezért a központi, illetve a nagyobb – 100-200 lakásos – telepeken „élelemtár” épült, naponta lehetett itt friss kenyeret, húst venni.¹⁶ Azoknak a szabolcsbányatelepeknek, akik disznót tartottak húsfüstölőt is épített a bányavállalat. (sajnos, a helyi önkormányzati képviselő kezdeményezésére a közelmúltban bontották le az építményt) Az „élelmitárban”- ahogy a helyiek nevezték – utólag kellett fizetni, a tartozást a havi bérből vonták le. A társaság dolgozói bizonyos mennyiségű szén illetményt kaptak, kedvezményes áron bérelhettek földet a DGT tulajdonában levő területeken (szőlő, szántóföld, rét)

Szabolcs-Bányatelepen általános iskolát először az un. Kisgyőr teleprészen és György-telepen alakítottak ki. Később, az 1920-as évek elején a bányatársulat belátta, hogy a növekvő lakosságszám miatt is növelni kell a férőhelyek számát és javítani az oktatás feltételeit, ezért a felsőtelepen, a jelenlegi Török István utcában egy korábbi legényszállóból alakította ki a mai is működő iskolát.

1922-ben Mecsekszabolcs területén két iskola működött. A falu 3 tantermes, 6 osztályos római katolikus iskolájának 3 tanítója és 128 magyar, 1 német és 2 szerb nemzetiségű tanulója volt. A 6 tanteremmel és 8 tanítóval működő, 6 osztályos Szabolcs-bányatelepi társulati iskolában 316 magyar és 64 német nemzetiségű tanuló tanult. (A társulati iskolában a bányászgyerekek az ingyenes oktatáson

kívül a tanszereket is ingyen kapták meg.) 1943-ban a községben már 4 iskolában folyt az oktatás. Az egy tanteremmel és 2 tanítóval bővült római katolikus iskolának 196, a Társulati Iskolának 386 beírt tanulója volt. Ezek mellett működött még a Társulati Iskola keretében a német nyelvű iskola 2 tanteremmel, 2 tanítóval és 55 tanulóval, valamint a magyar tannyelvű

¹⁶ Huszár Zoltán: Élelemtárak a Dunagőzhajózási Társaság Pécs környéki bányatelepein (1896 – 1939) In.: Tanulmányok Pécs történetéből. 2-3. Pécs Története Alapítvány, Pécs 1996.

Uradalmi Iskola 2 tanteremben ugyancsak 55 tanulóval és 1 tanítóval.¹⁷ A DGT személyzeti politikájában is fontos szerepe volt a társulat által fenntartott iskoláknak. A vállalat iskoláin keresztül figyelemmel kísérte a gyerekek tanulmányi eredményeinek alakulását, a jó képességűeket támogatta abban, hogy később középvezetők, tisztviselők váljanak belőlük. (Különösen figyelték a gyerekek írását, a II. világháború előtt a vállalatnál alig használtak írógépet, a munka közben keletkezett dokumentumok nagyobb részét kézzel írták, a szépen és helyesen író gyerekek számíthattak arra, hogy a vállalat később alkalmazza őket.)

A XX. sz. első évtizedeire Szabolcs-bányatelepen is kiépültek az érdekérvényesítés és a helyi öntevékenység, művelődés, sport szervezetei. Az 1910-es évektől 1945-ig a következő egyesületek működtek Mecsekszabolcs közigazgatási területén¹⁸:

Egyesület neve	Alakulás időpontja
Magyarországi Bánya-és Kohómunkások Szövetsége Helyi csoportja	1918.01.28.
Magyar Bányász és Kohász Altisztek Országos Egyesülete Pécs-vidéki Osztálya	1918.04.14
Szabolcs-bányatelepi Önkéntes Tűzoltótestület	1924.04.06
Katolikus Ifjúsági Egyesület	1925.07.07
Szabolcs-bányatelepi Turul Egyesület	1925
Levente Egyesület	1926
Magyarországi Bánya-és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége	1927.11.7
Polgári Lövészegyesület	1930.12.31
Nemzeti Munkaközpont Magyar Munkások Országos Szövetsége Helyi. Csop.	1937.07.18
Római Katolikus Ifjúsági Egyesület	1938.
Országos Magyar Bokréta Szövetség Helyi Csoportja	1938.02.04
Iparosok Olvasóköre	1938.05.20
Katolikus Legényegylet	1939.02.26.
Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja	1941
Szabolcs-bányatelepi Olvasókör	1904
Gazdakör	1913
Mecsekszabolcsi Bányászok Kultúregyesülete	1938.04.10

Az 1921. évi LIII. tc.(testnevelési törvény) előírásainak megfelelően a társaság sportlétesítményeket is épített a kolóniákon, vagy azok közelében, a sportoláshoz szükséges felszereléseket is megvásárolták. Minden bányakerületben volt labdarugó pálya, működött énekkar. színjátzó kör, könyvtár és általában lakásból kialakított, közösségi célokat szolgáló terem.

Mindezek mellett a helyi közösségi élet fontos színtereit adták a szabolcsi bányászkolónia és a környék vendéglői, kocsmái, így pl. a Baltika utcai DGT-vendéglő, a Kner-, Schiffer-, Thomasz-, Keiner- féle vendéglők, vagy az. un. Pipagyújtó-csárda a Komló felé vezető országút mellett. A Kuszik-féle házban működött 1913-tól a Bányamunkás Olvasó és Képző Egylet, 1917-től pedig a „Cassián – Mecsekszabolcsi Fiókkönyvtár, a Molidor-féle házban alakult meg 1917-ben a Mecsekszabolcsi Bányász Dalárda. A György-akna melletti erdő észak-nyugati része sokáig a helyiek fontos pihenő és találkozóhelye volt. Az 1893. évi

¹⁷ Laki János: A népiskolák fejlődése, illetve stagnálása a két világháború közötti Baranyában. Baranya Helytörténetírás, 1982. BML.

¹⁸ Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. Baranyai Helytörténetírás, 1988. BML.

általános sztrájk idején a ide menekült a bányászok egy része, majd a Magyarországi Bányász és Kohómunkások Országos Szövetsége Mecsekszabolcsi Helyi csoportja itt rendezte ünnepségeit, gyűléseit, 1921 után pedig a május elsejei és a Borbála-napi ünnepségek egyik helyszíne volt.¹⁹

A DGT a szülésznőtől az iskolán át a papig, a bányorvostól a kórházig, a közellátástól a szórakozásig mindent biztosított. De csak addig, amíg az illető dolgozott. Aki nyugdíjba vonult, az már csak nyugdíjra támaszkodhatott, a vállalatra már nem, a lakást is át kellett adnia.

3.4. A bányászkolóniák társadalma

A DGT által a pécsi, Pécs-környéki bányaterületeken végrehajtott fejlesztések, telepítések összetartó bányászközösségeket teremtettek. Mindennapi életük a külvilágtól viszonylagos elzártságban zajlott ugyan, de a közös munka- és lakóhely erősen összefogta őket, a kölcsönös kötődések hálózata alakult ki. A munkahely társasága az élet egyéb területein is jelen volt: „egyetlen hálózatként függött össze a műhely, a munkásklub, a kocsmá és az utca.”²⁰ Az elszigeteltség, az alternatív munkalehetőségek hiánya és a bányavállalat paternalizmusa engedelmessé és kiszolgáltatottá tette a bányászokat, ugyanakkor szervezettségükből kifolyólag képesek voltak arra, - ha nem is gyakran - hogy helyzetük romlásával, megélhetésük veszélybe kerülésével sztrájkok, munkabeszüntetések formájában elégedetlenségüknek adjanak hangot.

A bányászkolóniákon belül kialakult rend a munkahelyen betöltött pozícióra épült. A telepeken a munkások lakóépületei elkülönültek a felvigyázók és a tisztviselők házaitól, minőségileg is különbségek voltak közöttük. (A Szabolcsi Bányáüzemhez tartozó telepeken 1913-ban összesen 729 lakás tartozott az üzem fennhatósága alá, ebből 672 a munkások, 57 a tisztviselők és a felvigyázók, valamint családtagjaik elhelyezésére szolgált.²¹) Minden lakásban volt ugyan villany (a társasági erőműből ingyen szolgáltatott), az utcákon közvilágítás, de a vízhez a munkások lakta utcákban közkutakról, a felvigyázói és a tisztviselői lakásokban viszont közvetlenül a vezetékről férhettek hozzá. A nagyobb és kedvezőbb helyen levő, vagy minőségileg jobb lakáshoz jutás a munkahely véleményétől függött, a vélemény kialakításában sokat számított a dolgozó politikai magatartása is.

¹⁹ 1922-ben a MUNKÁS c. újság a következőképpen számolt be a szabolcsi bányászok Borbála-napi vigasságáról: „A Magyarországi út mellett, György-akna felett, ahol évtizedek óta jóba-rosszban összegyűltek bányászaink, ott tornaparádét, birkózást, lepényevést ezüstkoronáért, amerikai árverést, konfetti-csatát, virágpostát és táncmulásot rendeznek, melyhez a hírneves Keiser-zenekar szolgáltatja a zenét. Ételről és italról Kner Józsefné, Schiffer vendéglősök gondoskodtak, ivó edényt mindenki vitt magával ...”

²⁰ John Westergaard, Henrietta Resler: Osztály egy kapitalista társadalomban. Gondolat, Bp. 1985.

²¹ Huszár Zoltán: Pécs és a Dunagőzhajózási Társaság. In.: Emléklapok a pécsi bányászat történetéből. Pécs, 2003.

A munkások egyik nagyobb csoportját a vájárok adták akik között a bányamentők képezték az elitet. Bányamentővé csak fizikailag egészséges, a szakmáját jól gyakorló, megbízható, fegyelmezett vájár válhatott. Alattuk helyezkedtek el a csapatvezető vájárok és az egyszerű vájárok. A jelentős létszámú külszíni napszámosok többségét úgy foglalkoztatta a DGT, hogy nem vette őket állományba, ebből következően nem részesültek a vállalat szolgáltatásaiból sem. Ők dolgoztak az építészetnél, a fatelepeken, az anyagraktárban, a külszíni szállításnál, a vállalati szántóföldeken. A külszíni iparosokat (lakatosok, asztalosok, stb.) viszont a társaság a föld alatt dolgozó átlagvájárnál jobban megbecsülte. A fizikai munkás kategóriából két út vezetett felfelé. Mindkettőt jó munkával és a vállalat iránt tanúsított lojalitással lehetett elérni. A külszíni munkásból betanított munkás válhatott, a vájárból tarisznyás aknász. A bányatelepi köznyelv azokat nevezte tarisznyás aknásznak, akik bányaiskolát nem végeztek, pályájukat munkásként kezdték és kinevezésükig, a több munkáshoz hasonlóan, tarisznyával a vállalon jártak dolgozni. (A tarisznyának kettős célja volt: munkába menet abban vitték az elemózsíát, hazafelé pedig a tüzelőnek való hulladékfát.) Ha a betanított munkások és a tarisznyás aknások munkahelyi vezetők lettek, fizikai munkát többé nem kellett végezniük.²²

A bányavállalat kemény munkát követelt, ugyanakkor az itt biztosított egyéb juttatások (lakás, orvosi ellátás, gyerekek iskoláztatása, kedvezményes áron megvásárolható tüzelő, stb.) sok családot hosszú időre, gyakran több generációra kiterjedően is a bányavállalathoz kötött, a DGT-nél is kialakult a törzsmunkásság. Egy idő után a fluktuáció sem volt annyira jelentős, hogy az a folyamatos termelést befolyásolta volna.

Munkaerővándorlás a DGT-nél 1938 – 1945 között

év	Felvétel		Eltávozás	
	Fő	A teljes létszám %-ában	Fő	A teljes létszám %-ában
1938	1079	24,1	877	19,6
1939	1175	25,4	1086	23,5
1940	1525	41,6	1155	24,0
1941	1022	20,4	925	18,5
1942	956	19,3	808	16,3
1943	846	17,2	860	17,4
1944	920	19,4	1335	27,8
1945	1359	30,4	1263	28,3

Az 1930-as években a szabolcsi bányászcsaládok életét is megnehezítette a gazdasági világválság idején kialakított ún. "szanált napok" intézménye. A vállalat a gazdasági válság hatásaként kénytelen volt csökkenteni a termelést, dolgozókat azonban nem bocsátott el, helyette a munkaidőt rövidítette úgy, hogy hetente 2-3 napot („szanált napok”) nem kellett dolgozni, erre bért sem fizettek, valamennyi munkás keresete csökkent, de a korábbi dolgozói létszám megmaradt. A II. világháborút közvetlenül megelőző gazdasági konjunktúra állította vissza a korábbi helyzetet.

Mivel a telep lakosságának jelentős része német származású volt, az 1930-as évek végétől egyre többen igyekeznek a német befolyást erősíteni a telepiek között. Baranya vármegye főispánja a belügyminiszterhez írt jelentésében már 1939-ben aggodalomra okot adó esetekről számol be. Így pl. arról ír, hogy az egyik bányatelepi iskolaorvos „mindenkivel németül beszél és csak akkor hajlandó magyarul is beszélni, ha valakivel egyáltalában nem tudja magát

²² Szirtes Béla: Emlékek a pécsi bányatelepek hétköznapijaiból. Pécsi Szemle. 1999 tavasz.

másként megértetni”. A DGT üzemeiben és kolóniáin tapasztaltakról a következőket írja:

„A mozgalomnak számottevő eredménye eddig nincs, de fokozatosan sikerül egyeseket megnyerniük. p.o. P. H. bányász már csak akkor ad enni a gyermekeinek, ha németül beszélnek, ami elég nehezen megy, mert a gyermekek eddig egy szót sem tudtak németül. A szokásos és tervezett ünnepek elmaradnak, stb. Egyelőre a nyugtalanság és a bizonytalanság a tényleges eredményeknél nagyobb ugyan, de az erőszakoskodás erősen érzéti kedvezőtlen hatásait.

Értesülés szerint márczius hó elején egy bécsi kiküldött fogja a társulati iskolákban felülvizsgálni, hogy a német tanítás elegendő eredményt tud-e felmutatni.

A tisztviselőkkel szemben eddig intézkedéseket nem tettek, azonban nyugtalanító hírek vannak forgalomban, állítólag az összes szerződések felmondását tervezik s a múltra nézve fenntartják ugyan a nyugdíjra szerzett jogokat, a jövőben azonban magyar nemzetiségű tisztviselőket csak ideiglenesen, további nyugdíjigény nélkül és csak szükség esetén alkalmaznak.

Miután semmi remény sincs arra, hogy a helyzet javulhasson, D.G.H.T. pécsvidéki bányáüzemeinek megváltása iránti közóhaj napról napra erősebben nyilvánul meg a társadalom minden rétegeinél.”²³

1941-ben, ugyancsak a belügyminiszterhez írt levelében már így fogalmaz a főispán:

„ A Dunagőzhajózási Társaság pécsvidéki bányatelepein a németesítési propaganda nagy erővel folyik. Orvos, tanító, óvónő, stb. csak az lehet, akit a Volksbund „volksdeutsch”-nak elismer, a munkások között a Volksbund tagjai előnyben részesíttetnek”²⁴

A Volksbundnak fennállása alatt nem sikerül megnyernie a bányatelepek lakosságát.. Ez derül ki egyrészt az 1939. évi nemzetgyűlési választások és az 1941. évi népszámlálás eredményeiből is. A szélsőséges magyar nacionalista és nemzeti szocialista Nemzeti Front jelöltje ²⁵ a választókerületben még a jelöltséget sem tudta megszerezni. Az 1941. évi népszámlálás adatai alapján Mecsekszabolcs 5615 lakójából pedig mindössze 106 fő (1,9%) vallotta magát német nemzetiségűnek és 193 fő (3,4%) német anyanyelvűnek. ²⁶

A szabolcsi szénbányákban 197-en szenvedtek halálos balesetet, a két világháborúban katonaként 132 mecsekszabolcsi lakos halt meg, köztük sok bányász.

DGT korszak végére a mecsekszabolcsi terület telepein 980 lakást tartottak nyilván, ez 1945-ben a teljes vállalati lakásállomány (2320) 40%-át tette ki. Ebben az évben a DGT-nél alkalmazott dolgozók 57,2%-a lakott társasági lakásokban, vagy a társaság által fenntartott munkásszállókon.

3.5. Cigánytelepek a szabolcsi bányászkolóniák közelében az 1930-as években

Györgytelep és a többi szabolcsi bányászkolónia későbbi helyzetének alakulásában fontos szerepet játszó cigányok a DGT korszakban már ott éltek a bányaterületek körüli, többségében a székesegyházi uradalom tulajdonában levő erdőkben, a vállalatnál azonban

²³ U.o.

²⁴ Ld. U.o.

²⁵ A Nagykozár községben élő Fritz Mihály vállalta a jelöltséget

²⁶ Rozs András: A népinémet mozgalom erősödése az Anslusst követően a Dunagőzhajózási Társaság Pécsvidéki bányatelepein. Baranyai Történetírás 1990/1991. BML. 1992.

sokáig nem dolgozhattak és gyermekeik sem járhattak a társulati iskolába. (Ennek némileg ellentmond, hogy 1904. október 5-én kelt beadványában az egyébként helyhiánnyal küszködő iskola igazgatója kérte a bányaigazgatóságot, hogy járuljon hozzá a környék cigánygyerekeinek felvételéhez, a bányaigazgatóság – érdekes módon - az engedélyt meg is adta.²⁷)

A két világháború közötti időszakban a legnagyobb, 40-50 vályogputriból álló cigánytelep József Házán (István-akna közelében) az ottani erdészház melletti területen jött létre

valamikor az 1930-as években. Lakóinak száma 300 fő körül lehetett, az itteni férfiakat az erdőgazdaság alkalmazta. Erre az időszakra tehető a György-telep feletti erdőben, közvetlenül a Komlói út mentén a 15-20 putriból álló Majális téri és a valamivel nagyobb lantos völgyi telep létrehozása is. Az itt élő férfiak közül később néhányan már munkát is vállalhattak a bányánál, a többiek az erdészethél dolgoztak, bejárhattak a lakótelepekre gombát, erdei gyümölcsöt, fából faragott teknőt, szerszámnyelet, stb. árulni, elvitték a feleslegessé vált használati tárgyakat és az elhullott állatokat. Nem veszélyeztették a közrendet, ha még

is, a bányászkolóniákon szolgáló csendőrök rövid időn belül intézkedtek. A közeli Árpádtetőn az erdőgazdaság központi épülete mellett levő 20-25 téglapépületet ugyancsak ebben az időszakban adták oda a gazdaság alkalmazásában álló, korábban szintén a erdei telepeken élt cigány családoknak.²⁸

4. A DGT korszak vége

A győztes nagyhatalmak potsdami megállapodásának megfelelően a II. világháború befejezését követően a DGT szovjet tulajdonba került. A Társaság bérelt területei és a rajta levő bányák viszont az 1946. június 26-án kihirdetett, a bányák államosításáról szóló törvény értelmében a magyar államot illették. Mivel a területeket nem lehetett megbontani, létrehozták a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaságot (MSzH Rt.), a DGT egykori pécsi, Pécs környéki bányái 1952-ig háborús jóvátételre termeltek. A szovjet vagyონrész – megváltás ellenében - 1952-ben került a magyar állam tulajdonába és ebben az évben alakult meg a Pécsi és a Komlói Szénbányászati Tröszt majd később a két vállalat egyesülésével a Mecseki Szénbányászati Tröszt (MSZBT).

A DGT eltűnésével lezárult egy korszak, amely Pécs és az egész Dél-Dunántúl ipari, gazdasági szerkezetének alakulásában meghatározó volt. A bányaiipar létrejötte és fejlődése, a 90 év alatt létrehozott bányászkolóniák mély nyomot hagytak Pécs társadalmi és

²⁷ Dr. Rajczy Péter: A népoktatás története Szabolcs-bányatelepen. In.: A pécsszabolcsi bányatelepi iskola jubileumi évkönyve 1877 – 1977. Pécsszabolcsi Általános iskola, Pécs, 1977.

²⁸ Márfi Attila: Pécsi Cigánykolóniák a tanácskorszakban (1950 – 1990) Pécsi Szemle, 2005, nyár.

térszerkezetének alakulásában is, a korábban a szűk belvárosból, a Budai és Szigeti külvárosokból álló település keleti peremén új lakónegyedek jöttek létre. Hogy az ezredforduló utáni évtizedben ezek egy része alkotja a leépülés és a társadalmi kiközösítettség által leginkább érintett városi környékek jelentős részét, az már legkevésbé a DGT –nek köszönhető.